

8.3. Običaji vezani za vjerske obrede

S obzirom da običaji vezani za vjerske obrede Bošnjaka muslimana u svojoj osnovi imaju vjerske norme Islama kao svjetonazora i čine sretan spoj sa opštevažećim građanskim i naučno potvrđenim normama zaštite zdravlja, života, moralnosti i integriteta ličnosti, to su i određeni običaji proizašli iz samog čina praktikovanja obreda. Tako možemo razlikovati slijedeće običaje Bošnjaka Šipova vezane za:

- Sunetluk,
- Polazak u mejtef,
- Nikah ili ničah, tj. šerijatsko vjenčanje,
- Polaganje hafza,
- Odlazak na hadždž,
- Sehuri, ramazanski ručkovi,
- Iftari, ramazanske večere,
- Hodžaluk, raspored idoček hodže uz Ramazan,
- Lejletul - Kadr,
- Lejletul - Bedr,
- Ramazanski Bajram,
- Kurbanški Bajram,
- Nova Hidžretska godina,
- Dženaze,
- Tevhidi,
- Mevludi.

8.3.1. Sunetluk

Iz vjerskih i higijenskih razloga muslimanska muška djeca¹, pa tako i Bošnjaka muslimana Šipova su se sunetila, tj. obrezivala. To je čin kojim se otklanja suvišna kožica na završetku mokraćnog izvoda, kako se vremenom ne bi inficirala i time postala uzrokom većih i ozbiljnijih komplikacija i bolesti. Inače sunećenje je islamski propis i time dužnost, koja datira još iz vremena Ibrahima a.s. Savremena medicinska nauka je potvrdila da je sunećenje korisna i preporučljiva zaštitna higijenska mjera; koju pored muslimana uobičajuju i mnogi napredni narodi svijeta. Po nepisanom pravilu, sunećenje je obavljano u dobi od 1 do 3. godine.

Kao stručan posao i vještinu sunećenje su obavljali »berberi«, To su najčešće bili medicinski radnici ili pak berberini, tj. brice, koje su se ovoj vještini dodatno pri učili. Oni su dolazili iz većih gradskih centara, kao iz Jajca, Travnika i Banjaluke. Sam čin sunećenja je vršen tako što bi se suvišak zategnute kože, koji je prelazio završetak mokraćnog izvoda odsijecao oštrom britvom. Krv koja bi se tom prilikom pojavljivala, zaustavljena je kunicom, drugim travama ili pak specijalnim puderom. Odsječena kožica se stavljala na granu ružmarina, koji je

¹ Običaje vezane za vjerske obrede recenzirao je efendija Zahir (Šerifa) Maglie, rođen 1951. godine u Mudrikama kod Travnika, imam džamije u Bešnjevju u periodu 1976. - 1978. godine

rastao u mutvaku ispred ulaza svake bošnjačke kuće i tu je ostajala sve dok je u potpunosti ne bi nestalo.

Kako bi dijete, a i roditelji i ostali ukućani lakše podnijeli sam čin sunecenja i neizbježne propratne poteškoće koje su uz njega išle, isto je vršeno dva puta godišnje: u proljeće i u jesen tj. u vrijeme manjih i time podnošljivijih vrućina i studeni.

Sunetluk, kao i porod je bio važan čin, kako u životu samog djeteta, tako i cijele porodice. Prema njemu je iskazivano posebno poštovanje i odnos. Dijete je od roditelja, dida i nana, te ostale rodbine obasipano parama i drugim poklonima. Uz to, sve žene iz sela, a nerijetko i drugih sela, su pohodile porodicu osunecenog i donosile mu darove.

8.3.2. Polazak u mekteb

Obrazovanje i sa njim prosvjećivanje u duhu islamskog učenja i tradicije imalo je oduvijek kod Bošnjaka Šipova posebno mjesto. Iz ovih razloga je polazak djece u mekteb ili mejtef bio značajan događaj.

Mektebe kao niže vjerske škole vodili su mjesni imami. Uz predvođenje džemata, učenje djece osnovnoj vjerskoj obuci bila im je glavna dužnost. Sama pouka se izvodila u džamijama i mektebima, između dnevnih namaza, a najčešće prije podne tj. između sabaha i podne namaza.

Sva djeca sa navršenih 5 godina bez izuzetka su pohađala Mejtef kao početnu vjersku školu. Ova škola nije bila vremenski ni dobno ograničena. U zavisnosti od napredovanja u savladavanju gradiva formirane su grupe djece različitog uzrasta. Svi oni su, bez obzira na starosnu dob, prije ili kasnije morali uspješno savladati predviđeno gradivo. Da to nije bilo nimalo lahko, i da sa hodžama nije bilo šale; potvrđuje i činjenica da su džamije imale posebne drvene naprave, zvane feleke; u koje su se vezivala neposlušna i nemarna djeca i batinala suhom drvenom šipkom po tabanima.

8.3.3. Nićah - vjenčanje po šerijatu

Nićah, tj. vjenčanje po šerijatu su obavljale hodže, ovlaštene od nadležne Islamske zajednice.

Sam čin vjerskog, tj. šerijatskog vjenčanja je obavljan u džamijama ili mesdžidima. Pored hodže, prisustvovala su mu i dva svjedoka, obično mladoženjina i mladina punoljetna braca i sestre. Pri tome su trebala dva muškarca ili jedan muškarac i dvije žene.

Hodža je prije pristupanja samom činu vjenčanja pitao mladence i svjedoke da li postoje smetnje za zaključenje braka po šerijatu. To su tri osnovne smetnje:

- srodstvo po krvi,

- srodstvo po mlijeku, i
- srodstvo po tazbini.

Pošto bi dobio odgovor da smetnje ne postoje, hodža bi proučio *Bismillahi ve ala Milleti Resulillahi* i objasnio mladencima suštinu braka po šerijatu: slobodno izabrana zajednica muškarca i žene u kojoj se shodno svojim mogućnostima ravnopravno bore za svoju halal nafaku i podizanje djece u Islamu. Hodža bi prvo upitao mladu a zatim i mladoženju da li dobrovoljno pristaju na zajednički život. Nakon dobijenog potvrdnog odgovora pitao bi mladu šta traži kao mehr (mehrimum'edždžel), tj. otkupninu u slučaju rastave braka, na što je najčešće dobijao odgovor da je to suma novca potrebna da se obavi hadž. Potom bi hodža učio *Allahumme ellif bejnehuma kema...* nakon čega bi prisutni proučili fatihu, Mladoženja bi zatim prstenovao mladu, te bi se zajedno sa svjedocima upisali u Knjigu po šerijatskim propisima vjenčanih.

Potrebno je naglasiti da sve do 70-tih godina XX vijeka Bošnjaci Šipova su na vjenčanja vodili svjedoke i nisu znali šta je to vjenčani kum.

8.3.4. Polaganje hifza

Kur'an kao objava Božije upute ljudima na Zemlji, oduvijek je bio oslonac i izazov za vjernike - mummine. Kako u osmanskome i austrougarskom periodu nije bilo prijevoda na bosanski jezik, djeca su već u Mejtefu morala savladati Sufaru, tj. kur'ansko pismo; kako bi dalje sama mogla učiti Kur'an.

Pored učenja Kur'ana naglas čitanjem, posebno su cijenjeni i poštovani hafizi kao učači Kur'ana napamet. Bez obzira što su kroz sve istorijske epohe živjeli na području koje je iz više razloga predstavljalo provinciju; Bošnjaci Šipova su imali svoje časne predstavnike i među hafizima kao alimima. Tako su kao hafizi s kraja XIX i početka XX vijeka ostali upamćeni slijedeći Bošnjacima Šipova:

- Smajić Ibrahim iz Volara, 1860. - 1930.
- Bašić Salih iz Volara, 1863. - 1943.
- Brkić (Mehe) Mustafa iz Volara, 1900. - 1975.

Kako se ispit za hafiza polagao u dalekom Stambolu, a po odlasku Osmanlija i Kairu, interesantna su sjećanja najstarijih Bošnjaka Šipova o ovom nesvakidašnjem događaju.

Samo spremanje za hafiza, tj. učenje cijelog Kur'ana napamet trajalo je obično između dvije i tri godine. Prethodno se najavljivalo kod nadležnog Mešihata i obično se zavjetovalo dovom *Allahume ellif bejnehuma kema ellefte bejne Ademe ve Havva ...* Mladići bi se zatvarali u posebnu sobu, u kojoj su boravili danju i noću. Za vrijeme učenja rijetko su izlazili vani i malo su kontaktirali, kako sa bližom rodbinom tako i sa komšijama. Povremeno bi im dolazio mjesni imam koji ih je preslišavao i inače bodrio. Bila je to u neku ruku tjelesna i duhovna kušnja i

čišćenje: koje je na svoj način pomagalo da se obiman sadržaj Kur'ana uspješno savlada.

Sam ispit se polagao u dijelovima, tako što su se svaki dan učila po dva do tri džuz'a Kur'ana, tj. 20 - 30 listova, ovisno o tome kako se hafiz dogovori sa komisijom koja ga je preslušavala. S obzirom da Kur'an ima 30 džuzeva, to znači da je trebalo 10 - 15 dana da bi se napamet proučio cijeli Kur'an. Ukoliko bi hafiz zbog umora ili možda slabijeg memoriranja Kur'ana počeo praviti greške ili pokazivati znake umora, imao je pravo na odmor. Međutim, ukoliko bi i nakon toga ponavljao iste greške, ne bi mogao položiti hifz.

8.3.5. Odlazak na hadždž

Hadž predstavlja petu islamsku dužnost i veliku životnu želju svakog istinskog vjernika muslimana. No nisu svi nažalost iz ekonomskih i zdravstvenih razloga u mogućnosti obaviti ovu dužnost.

Hadž podrazumijeva posjetu u određenim mjesecima Kjabu u Mekki, mjestu u kojem je Muhamed a.s. kao posljednji Božiji poslanik primio Objavu, kao Uputu i poziv od Svevišnjeg Stvoritelja svim ljudima i narodima svijeta da ga slijede.

Samom organizacijom puta u grupama, boravkom u Medini, skromnim smještajem i umjerenom ishranom, noćnim ibadetima, cjelodnevni obavezama i time kušnjama, oblačenjem u ihrame kao skromnu i istovjetnu odjeću za sve hadžije sastavljenu od dva komada bijelog platna, stajanjem na Arefatu, obilaskom Kjabe u smjeru suprotnom kretanju Sunca i Mjeseca i time simbolikom čišćenja i vraćanja Svevišnjem Stvoritelju - hadž odista predstavlja veličanstven doživljaj i približavanje vjernika međusobno i svih zajedno svome Uzvišenom Stvoritelju. Kao takav je privilegija manjeg broja mummina, koji su u mogućnosti da ga obave. Uz sve ovo, put u odlasku i povratku u ukupnoj dužini od cca 15.000 kilometara preko teritorija 6 država je predstavljao veliki fizički napor i rizik. Iz ovih razloga je odlazak na hadž uvijek predstavljao veliku čast i ponos, kako za samog hadžiju, tako i njegovu porodicu, džemat i mjesto u kome je živio. Zato se samom ispraćaju prilikom odlaska i dočeku hadžija prilikom povrtka poklanjala posebna pažnja.

Nijet, tj. odluka o odlasku na hadž donosio se i saopštavao porodici najmanje na godinu dana unaprijed. Za to vrijeme vršile su se materijalne i duhovne pripreme. Nastojale su se stvoriti dovoljne zalihe hrane da porodica ne bi oskudijevala i da ne bi došla u situaciju da eventualno nešto od hrane i drugih potreba posuđuje. Uz to su se vraćali dugovi, dijelila sadaka i pomagali siromašni. Najmanje na mjesec prije polaska, nijet se je saopštavao rodbini, komšijama, prijateljima i džemnatu. U ovom vremenu vrata kuće u kojoj je živio hadžija su bila širom otvorena za sve prijatelje porodice i sljedbenike Islama. Dolazilo se na slatku kahvu, čestitanje i podršku ibadetom.

Pred sami odlazak u mjesnom džematu se učila dova. Kako se u stara vremena putovalo karavanama, u novije autobusima; porodica, rodbina, komšije, prijatelji

i džematlije su uz učenje tekbira pratili hadžiju do mjesta polaska. Tu bi se bratski izgrlili, proučili Fatihu i zaželjeli Allahovu milost i hairli putovanje, obavljanje hadža i povratak nazad.

Za vrijeme boravka na hadžu, koji je u davna vremena putovanja karavanima trajao i po pola godine, hadžijina hanuma bez velike nužde nije izlazila iz kuće i bila je obasuta pažnjom ukućana i posjetama rodbine, komšija i prijatelja.

8.3.6. Povratak i doček hadžija

Nakon izvjesnog vremena poslije Kurbanskog bajrama, u zavisnosti od toga čime su putovali, hadžije su se vraćale svojim kućama. Za njih lično, za njihove porodice, komšije, rođake, prijatelje i džemat, bio je to veliki događaj i veselje, jer se hadž uspješno obavio i što su se vratili živi i zdravi da zajedno sa svojim najmilijima dijele radosti života u daljnjim ibadetima i Božijim davanjima.

Kako se dolazak, preko muštulugđija i na druge načine najavljivao; na ulazu u naselje ili još bliže u susret izlazili su članovi porodice, komšije, rođaci, prijatelji i članovi džemata da se bratski izgrle, stisnu mušku ruku radosnicu, podijele osmijeh i sa njim radost. Odatle bi svi zajedno kretali prema hadžijinoj kući u kome bi popili slatku kahvu, šerbe i slatko. Hadžija, iako umoran ispričao bi utiske i podijelio poklone: tespihe, mirise, kanu, kape i mahrame, svileni namazbez i sl. Prisutne su posebno interesovale dvije stvari: ahmedija i ihram, koje je hadžija obavezno pokazivao. Ovo iz razloga što se hadžija poslije preseljenja oblačio u ihram i tako ukopavao i drugo, što su potomci na posebnom mjestu s generacije na generaciju čuvali ahmediju, zajedno sa Musafom i drugim knjigama kao uspomenu na svog časnog pretka. Obilazak hadžije i njegove porodice i podjela radosti trajao je tako danima.

U stara vremena, za vaktu osmanlija; kada se na hadž putovalo mjesecima karavanima i kada su zbog daleka i rizična puta i inače teškoća u organizaciji odlaska na hadž odlazili rijetki Bošnjaci, običaj je bio da hadžija i njegovi nasljednici postojećem prezimenu dodaju prefiks hadži.

Na području Šipova, u selu Duljci živjeli su Hadžići, koji su prezime dobili po dalekom pretku - hadžiji.

Potomke Pipić Šeće (1822. - 1923.), koji je hadž obavio 1875. godine; komšije, rođaci i prijatelji su uobičavali oslovljavati i sa Hadžići, imajući u vidu činjenicu da je njihov predak Šećo bio hadžija.

Pored Pipić Šećo iz Sarić, na području Šipova iz XIX i XX vijeka se pamte slijedeće hadžije:

- Pipić Jahija iz Šipova Starog, 1830. - 1925., djed Pipić Jahije; pradjed Pipić (Jahije) Hanefije,
- Kahrić Abdulah iz Šipova Starog, 1865. - 1940.
- Kesten Hamid iz Bešnjeva, 1900. - 1987.
- Jašarević (Remze) Rifat, 1904. - 1983.
- Ganibegović Mehmedalija sa Vražića, 1905. - 1990.

- Brkić (Đemila) Hašim iz Volara, 1906. - 1977.
- Bašić Nezir iz Volara, 1912. - 1988.
- Pipić (Muje) Omer, 1915. - 1994.
- Ganibegovic Fatima sa Vražića, hanuma Ganibegovic Mehmedalije, 1915. - 1991.
- Šabić (Smaje) Sulejman, 1929. - 1998.

8.3.7. Ramazanski iftari

Običaj je bio u Bošnjaka Šipova da se tokom ramazanskog posta organizuju iftari. Na iftare su pozivani bliži rodaci, komšije i prijatelji.

Kako su iftari organizovani naizmjenično, to bi se veći dio ramazanskih iftara obavljao kod rođaka, komšija i prijatelja. Ovi susreti su pored zajedničkog ibadeta bili prilika i za porodična okupljanja i lagahnu i tihu eglenu.

Na iftare su išli kako muškarci, tako i žene i odraslija djeca i omladina. Sam iftar je postavljan posebno za muškarce a posebno za žene i djecu.

Za iftare su pripremana posebna jela, kao što su: begova čorba, bamja, sarma pilav, dolma, sogan dolma, burek polagani, buredžici, tirit, pečeno pile, kiselo mlijeko, sutlija, hurmašice, kadaif, hošaf idr.

Prije iftara bi se klanjao akšam namaz. Poslije iftara bi se otišlo do mjesne džamije ili mesdžida, gdje bi se klanjala teravija.

Poslije teravije učesnici iftara bi se vraćali u domaćinovu kuću, gdje bi pojeli slatko, popili kahvu i nastavili eglenu.

8.3.8. Hodžaluk

Za vrijeme mjeseca Ramazana u Bošnjaka Šipova je bio običaj da se hodža koji je u vrijeme ramazanskog posta predvodio džemat zove na iftar zajedno sa ostalom rodbinom, komšijama i prijateljima. Kako se je svako veče iftar organizovan kod drugih domaćina, to je hodža išao od kuće do kuće: što se zvalo - hodžaluk. Ukoliko je hodža bio sa strane, on je kod porodice kod koje se iftario konačio i boravio sve do narednog iftara.

Boravak hodže u porodici bio je prilika za zajedničke ibadete, eglenu i savjete; što je posebno za mlade bilo poučno i korisno.

8.3.9. Klanje kurbana

Klanje kurbana kod muslimana ima višestruko značenje. Osnovno je u ime Allaha dž.š, žrtvovati, tj. zaklati goveče, bravče ili devu i podijeliti određeni dio mesa

bližnjim rođacima i siromašnima, koji se raduju kurbanskom mesu. Na ovaj način islam, dakle propisuje uspostavljanje solidarnosti i socijalne ravnoteže među ljudima.

Običaj je bio u Bošnjaka Šipova da se kurban kolje umrlim roditeljima i drugim bližim rođacima, tako da se tom prilikom za njihovu dušu uče dove i podsjeća na njihova dobra djela, ali i na prolaznost dunjalučkog života i obavezu na umjerenost u sticanju i uživanju i bogobožnost u življenju.

8.3.10. Običaji oko dženaza

Kako je u Bošnjaka muslimana život i sa njim smrt kao neumitan kraj Alahova milostivolja i kako su svi Božiji robovi putnici, te kako ih sviju bez izuzetka čeka preseljenje, dženaze kao vjerski obredi ispraćaja i ukopa umrlih koji obavezuju samo muškarce, imaju i određena običajna pravila. Njihova osnovna svrha jeste da daljnja rodbina i komšije pomognu ožalošćenoj porodici u ispraćaju umrlog.

Sama smrt bi se oglašavala tako što bi neko od članova porodice ili neko od komšija na prigodan način, obično idući od kuće do kuće obavještavao mještane kao i stanovnike okolnih naselja o smrti umrlog.

Sam čin dolaska na dženazu i ispraćaj umrlog bio je uvijek tih i dostojanstven, kako bi se iskazalo poštovanje prema umrlom i njegovoj smrti kao Božijoj volji i kako se ožalošćeni članovi porodice ne bi povrijedili nekom nepromišljenom gestom ili postupkom. Ožalošćeni nisu preglasno plakali niti se zanosili. Njihova razumljiva ljudska tuga i žalost su pomiješani sa ponosom na čestit i častan život rahmetlije i njegova dobra djela koja je iza sebe ostavio. Zapravo, rodbina je svjesna činjenice da rahmetlija nastavlja da živi sa svojim dobrim djelima i time lijepim uspomenama kod svojih rođaka, komšija i prijatelja, koji nastoje slijediti njegov primjer.

8.3.11. Tevhidi

Učenje Tevhida za umrle je ibadet, od kojeg umrli imaju koristi. Međutim, on je istovremeno nastao i kao stvar običaja kod Bošnjaka muslimana, koji se strogo poštuju. Ovo je slučaj i kod Bošnjaka Šipova. Uči se nakon 7 i 40 dana od preseljenja na Ahiret umrlog, najčešće u kuti rahmetlije ili mjesnoj džamiji. Na Tevhid se pozivaju bliži i daljnji rodaci, komšije i prijatelji. Običaj je da se za dušu rahmetlije peče halva i dijeli prisutnima, da se dijele lepine i svijeće, te rahat lokumi i bombone, a da oni za uzvrat prouče Fatihu i predaju rahmet, tj. zatraže milost Allaha dž.š. i oprost grijeha.

Tevhide obično predvodi imam dotičnog džemata, a može i neko drugi. Na Tevhid se također pozivaju i imami iz drugih džemata. Nakon obavijenog Tevhida, služila bi se kahva, šerbe, slatko i sl.

8.3.12. Mevludi

Običaj je bio u Bošnjaka Šipova da se pred dušu umrlih uče i mevludi. To je bila praksa svake godine na dan preseljenja. Pored toga što bi se učio zajednički Mevlud džemata, neki srodnici bi također sami učili Mevlude za svoje rahmetlije. Mevludi su se također učili i drugim povodima: u dane mjeseca Ramazana, kod odlaska na hadždž, polaganja hifza, postavljanja kućnih temelja, useljenja u novu kucu i stan, ispraćaj učenika u Medresu i sl.

Prilikom učenja Mevluda na prvu godišnjicu preseljenja rahmetlije, obično su postavljani i nišani.

8.3.13. Postavljanje nišana i obilježavanje mezara

Nišani su kamena obilježja mezara. Postavljaju se u paru po dva, jedan više glave, drugi niže nogu. Nišan više glave ima uklesan tekst sa datumom rođenja i smrti. Ovi tekstovi su stvar izbora rodbine koja podiže nišane ili pak želje i oporuke umrlog. Vrijeme postavljanja nišana, izbor njihova oblika i izgleda, način postavljanja itd. su također stvar običaja i izraz mogućnosti i osjećanja porodice umrlog.

Dunjalučko bogastvo koje ljudi za života stiču su Allahovo trajno vlasništvo i kao takvo ostaje iza umrlih. Zato nema svrhe niti pak koristi naglašavati materijalno bogatstvo kojeg je umrli za života stekao, jer ono njemu više ne pripada i kao takvo mu nije od koristi i pomoći. Iz ovih razloga se mezari ili kaburi obilježavaju skromno, sa dva nišana i bez ograde; tj. široko, otvoreno, zajedno sa svim ostalim merhumuma i upravo onako kako su muslimani kao mumini i pripadnici Islama i živjeli. Na nišanima se ispisuje ime, ime oca i prezime umrlog, godina rođenja i preseljenja.

Do početka 70-tih godina XX vijeka u Bošnjaka Šipova mezari nisu pojedinačno ograđivani niti su na njih nošeni vijenci i cvijeće.

8.3.14. Održavanje i obilazak mezarja

Prema Sunnetu Muhameda a.s. - mezarja kao vječna počivališta zemnih ostataka rahmetlija su opomena živima o prolaznosti dunjalučkog života i svjedočanstva neizmjerne i ni sa čim drugim uporedive Allahove moći. Kao takva zaslužuju posebnu pažnju i odnos živih srodnika i drugih namjernih posjetilaca i prolaznika.

Po pravilu su postavljana pokraj puteva na ulazu i izlazu iz naselja i prikrajcima mahala, najčešće na uzvisinama i brežuljcima, kako bi bila uočljivija i vidljivija. Da po njima ne bi gazili neodgovorni pojedinci i stoka, redovno su ograđivana živicama, kamenom ogradom ili bodljikavom žicom. Mezarja i mezarluci su vremenom pretvarani u travnjake i kao takvi su redovno košeni i čišćeni od korova.

Običaj je u Bošnjaka Šipova da se prilikom prolaska pokraj mezarluka nazove selam i prouči Fatiha. Mezari su redovno obilaženi u dane Bajrama, a rodbina koja je živjela izvan rodnog mjesta posjećivala je porodične mezarluke i prilikom boravka u rodnom kraju tokom cijele godine.

Izvori:

1) ARHIV UREDA OPŠTINE ŠIPOVO - ZENICA

Preuzeto iz *Dr. Šabić, Đevad, et al. Bošnjaci šipova kroz historiju. 1999. Zenica: Graforad Zenica. ISBN 9958-9301-0-0*